

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 79, 2019, pp 19--43

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Lisa S. Villadsen, University of Copenhagen.

Title “Conversation Salons as Propaedeutic Rhetorical Citizenship” [”Samtalesaloner som propædeutisk retorisk medborgerskab”].

Abstract The article discusses the grassroots initiative Civic Desire [in Danish: Borgerlyst] and the format “Conversation Salons” [in Danish: samtalesaloner] with a focus on the role of conversation, the semi public nature of the salons, and their potential as a mode of rhetorical citizenship. It is argued that conversation salons in themselves do not constitute a vernacular public sphere as a forum for action at a civic level, but that they nonetheless can be considered a proto public for vernacular rhetoric and as such represent a mode of propaedeutic rhetorical citizenship.

Keywords civic desire, conversation salons, rhetorical citizenship, proto public, techne, modality, propaedeutic.

*Lisa S. Villadsen er lektor i retorik ved Institut for Medier,
Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet.
E-mail: lisas@hum.ku.dk*

Lisa S. Villadsen:

Samtalesaloner som propædeutisk retorisk medborgerskab

Artiklen diskuterer græsrodsinitiativet *Borgerlyst* og formatet "Samtalesaloner" ud fra en analyse med udgangspunkt i begreberne vernakulær offentlighed, retorisk medborgerskab og modalitet, og den undersøger projektets selvforståelse som ramme for semi-offentlige samtaler og udgangspunkt for handling på samfundsplan. Der argumenteres for at samtalesaloner ikke umiddelbart falder ind under gængse forestillinger om hvordan offentligheder etableres og mobiliseres, bl.a. fordi handlingsaspektet er diffust. Til gengæld viser analysen at betragtet som propædeutisk retorisk medborgerskab kan salonerne udgøre en proto-offentlighed og dermed en modus for vernakulær retorik.

"[D]emocratic conversation is conversation not among intimates nor among strangers but among citizens who are acquainted by virtue of their citizenship"

Michael Schudson, "Why Conversation is Not the Soul of Democracy," 306

"[C]ivic rhetoric is both a tool for action and a generative resource that helps to allow us to act together"

Michael Leff, "What is Rhetoric?," 481

Samfunds- og kommunikationsforskere har i de senere år interesseret sig for hvordan borgere i demokratiske samfund kommer til orde og involverer sig i samfundslivet. Man har søgt svar på under hvilke omstændigheder og på hvilke måder borgere engagerer sig på lokal- og samfundsplan. Fra (i traditionen

efter Habermas) at interessere sig for at definere *hvad* man skal forstå ved begrebet 'den offentlige sfære', har fokus altså flyttet sig til *hvordan* borgere praktiserer deltagelse i det offentlige liv.

I retorisk forskning har en lignende udvikling fundet sted. Igennem 1970'erne og 80'erne var interessen for folkelige bevægelser stor, men efterhånden blev man også interesseret i mindre, lokale og måske knap nok almindeligt kendte grupperinger som dog kunne siges at udgøre retoriske fællesskaber. I 90'erne og 00'erne fik tanken om mod-offentlighed(er) [*counterpublic(s)*] stor indflydelse på retorisk forskning, ikke mindst med inspiration fra den amerikanske kritiker Michael Warner.¹ Gerard Hausers bog *Vernacular Voices* blev banebrydende for mange retorikeres interesse for almindelige borgeres engagement i samfundsdebatten. Hauser plæderer for at flytte opmærksomheden fra den overordnede offentlige sfære (typisk det politiske niveau og den offentlige debat om samme) og over på netværk af mindre og lokale grupperinger; det er her grundlaget for samfundslivet lægges, og deres kvalitet som fora for offentlig meningsdannelse er afgørende for samfundets demokratiske og sociale sammenhængskraft.² Senere pegede Hauser med Maria T. Hegbloom på at det største problem i forhold til at øge folkeligt engagement og koordineret social handling er at folk føler sig som fremmede for hinanden.³ De identificerede samtidig tre måder at understøtte styrkelsen af den offentlige samtale: Opbygning af tillid i form af gensidig ansvarlighed; anerkendelse af nødvendigheden af retoriske kompetencer blandt almindelige mennesker og værdsættelse af deliberative processer snarere end fokus på resultater.⁴ Hausers tanker om 'hverdagssproglig'-deltagelse viste sig som et frugtbart perspektiv for studier af manifestationer af offentlig meningsdannelse der ikke hidtil var blevet tillagt betydning. En sigende illustration af denne udvikling er to bøger udgivet af Daniel Brouwer og Robert Asen. I 2001 udgav de antologien *Counterpublics and the State* hvor fokus var hvordan borgere organiserer sig i opposition til staten og dens institutioner, og ni år senere udgav de bogen *Public Modalities* hvor de afsøgte alternative måder at indgå i det offentlige liv på.⁵ Med artiklen "A Discourse Theory of Citizenship" bidrog Asen yderligere til en forskningsdagsorden hvis formål er at gen-

1 Michael Warner, *Publics and Counterpublics* (New York: Zone Books, 2002); Michael Warner, "Publics and Counterpublics", *Public Culture* 14 (2002), 49-90.

2 Gerard A. Hauser, *Vernacular Voices: The Rhetoric of Publics and Public Spheres* (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1999).

3 Gerard A. Hauser og Maria T. Hegbloom. "Rhetoric and Critical Theory: Possibilities for Rapprochement in Public Deliberation" i *The SAGE Handbook of Rhetorical Studies*. Red. Andrea A. Lundsford, Kirt H. Wilson og Rosa A. Eberly (Thousand Oaks, CA: Sage, 2008: 477-495), 481.

4 Hauser og Hegbloom, "Rhetoric and Critical Theory: Possibilities for Rapprochement in Public Deliberation", 491-492.

5 Daniel C. Brouwer og Robert Asen (red.), *Counterpublics and the State* (Albany: State University of New York Press, 2001); Daniel C. Brouwer og Robert Asen, "Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By" i *Public Modalities, Rhetoric, Culture, Media, and the Shape of Public Life*. Daniel C. Brouwer og Robert Asen (red.) (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2001).

tænke forholdet mellem (med)borgerskab og borger, og at undersøge hvordan borgerskab manifesterer sig i diskursive praksisser.⁶ Asen argumenterer for at anskue medborgerskab som *diskursivt* og *processuelt*, fordi man så retter opmærksomheden dels mod diversiteten i borgernes deltagelse i samfundslivet, dels mod hvordan de interagerer med hinanden (snarere end med fx myndigheder).⁷

I Skandinavien har forskere som Jakob Svensson, Eirik Vatnøy og Jostein Gripsrud haft fokus på samfundsmæssig eller politisk mobilisering, historisk og nutidigt, og undersøgt forskellige arenaer og former for politisk dialog og medborgerskabsinitiativer, både institutionelt initierede og på sociale medier.⁸ Disse studier er alle vigtige case-baserede bidrag til forståelsen af forholdet mellem borgerdeltagelse og forestillingen om en nærmere defineret offentlighed samt på interaktionen mellem forskellige fora i konstitueringen af (d)en offentlig(e) mening. Et eksempel på et skandinavisk teoretisk bidrag er *retorisk medborgerskab*; et begreb møntet på at undersøge hvordan medborgerskab er kommunikativt formet og udøvet.⁹ En grundidé her er at det at være medborger blandt andet manifesterer sig retorisk. Medborgerskab ses som retorisk konstitueret i den forstand at betydningen af hvad det vil sige at være samfundsborger, er genstand for løbende sproglig forhandling og omdefinering. Her ligger interessen altså i at undersøge hvordan samfundsdeltagelse af forskellig art defineres, realiseres og vurderes af forskellige parter: Hvordan be- eller afkræftes gængse opfattelser af samfundets karakter, formål, normer? På et konkret, individnært plan interagerer borgere retorisk når de udtrykker synspunkter om sager af offentlig interesse, ligesom det er en retorisk handling at lytte til andres synspunkter og overveje hvordan de evt. kan påvirke ens egne holdninger. Således kan man tale om aktivt retorisk medborgerskab både i forbindelse med den enkelte som *udøvende* medborger, og når borgeren indtager rollen som kritisk *modtager* af offentlig diskurs.¹⁰ Fælles for disse manifestationer, de udøvende og de receptive, er at de forbinder individet med et større samfundsmæssigt fællesskab i kommunikative forløb der understøtter, udfordrer og udvikler opfattelsen af

6 Robert Asen. "A Discourse Theory of Citizenship", *Quarterly Journal of Speech* 90 (2004), 189.

7 Asen, "A Discourse Theory of Citizenship", 191.

8 Jakob Svensson, *Kommunikation, medborgarskap och deltagardemokrati* (2008), Eirik Vatnøy, *The Rhetoric of Networked Publics. Studying Social Network Sites as Rhetorical Arenas for Political Talk* (2017), Jostein Gripsrud, *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet* (2017).

9 Christian Kock og Lisa Villadsen, "Retorik. Mediet for medborgerskab" i *Ideer vi lever på*. F. Collin, F. og J. Faye (red.) (København: Akademisk Forlag 2008); Christian Kock og Lisa Villadsen, "Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship", *Citizenship Studies*, 21 (2017); Christian Kock og Lisa Villadsen, "Rhetorical Citizenship as a Conceptual Frame. What we talk about when we talk about Rhetorical Citizenship" i *Contemporary Rhetorical Citizenship*. Christian Kock og Lisa Villadsen (red.) (Leiden University Press, 2014); Christian Kock og Lisa Villadsen, "Citizenship Discourse" i *International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Karen Tracy (red.) (Hoboken, N.J.: Wiley-Blackwell, 2014).

10 Kock og Villadsen, "Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship"; Kock og Villadsen, "Citizenship Discourse".

hvad medborgerskab er og bør være.

Hausers begreb om vernakulær retorik, Asens diskurs-orienterede teori om medborgerskab og Kock og Villadsens begreb om retorisk medborgerskab har vundet genklang som analytiske rammer for retoriske studier af diverse former for samfundsengagement. Spørgsmålet er dog om disse teoretikere knytter for store håb til forestillingen om det vernakulære retoriske medborgerskabs udbredelse og kraft. Man kunne spørge om folk virkelig er så opsatte på at diskutere samfundsanliggender med hinanden som Hausers beskrivelse af vernakulær retorik tilsyneladende antager. Tilsvarende kunne man udfordre Kock og Villadsens præmis om at retorisk medborgerskab, både som mulighed og som kompetence, har praktisk appel og teoretisk forklaringskraft. For at undersøge disse spørgsmål er det nødvendigt at interessere sig for de muligheder for at praktisere retorisk medborgerskab som borgere har adgang til. Dette indebærer at forskningen må rykke tæt på konkrete formater for at undersøge deres mobiliserende potentiale og meningsskabende funktion. Som nævnt har flere skandinaviske forskere påbegyndt dette arbejde i både historisk, institutionelt og digitalt perspektiv. I denne artikel er fokus på teoretisk udredning af de retorisk-deliberative perspektiver på medborgerskab i det faktiske møde mellem personer.

Et eksempel på denne forskningsinteresse er Dana Harringtons undersøgelse af debatselskaber i England i slutningen af 18. århundrede.¹¹ Inspireret af Chantal Mouffes begreb om en "demokratisk habitus" argumenterer Harrington for at debatselskaberne fungerede som "sites of invention" hvor borgere kunne udvikle adfærds- og tankemønstre [*dispositions*] egnet til en mere inklusiv demokratisk form.¹² Harrington fremhæver det som en central funktion ved debatselskaberne at almindelige borgere fik mulighed for at opdyrke kompetencer i at tale og være sammen med andre i det offentlige rum. Ved at muliggøre mere ligeværdig interaktion mellem deltagere med forskellig baggrund ser hun debatselskaberne som befordrende for udviklingen af en demokratisk indstilling. I denne artikel undersøger jeg et fænomen der på visse punkter minder om Harringtons, men som er nutidigt. Ligesom for Harrington ligger min forskningsinteresse i at teoretisere ud fra begrebsstyrede undersøgelser af materialet.¹³

"Samtalesaloner" er uformelle sammenkomster for personer med lyst til at tale med andre borgere om emner af fælles relevans. I det følgende gør jeg rede for *Borgerlyst*-projektet og samtalesalonerens format på grundlag af skriftligt materiale skrevet af initiativtagerne, herunder bogen *Samtalesaloner. Små skub, der får folk til at falde i snak* (2015) og *Borgerlysts* hjemmeside (<http://borgerlyst.dk>) samt egne oplevelser som deltager.¹⁴ Derefter introducerer jeg grundigere artiklens teoretiske

11 Dana Harrington, "Developing Democratic Dispositions: Eighteenth Century Public Debating Societies and the Generative Capacity of Decorum", *Rhetoric Society Quarterly*, 45 (2015).

12 Harrington, "Developing Democratic Dispositions", 324.

13 Som jeg vender tilbage til, kunne et mere receptionsorienteret studie ud fra fx antropologiske feltmetoder være et relevant næste forskningsskridt.

14 Jeg har deltaget i flere samtalesaloner, tre af dem med Nadja Pass som vært, og har selv

grundlag og diskuterer løbende samtalekonceptet ud fra de netop nævnte forskningsspørgsmål og begreberne offentlighed, vernakulær retorik, og retorisk medborgerskab. Jeg argumenterer for at samtalekoncepter bedst kan forstås som fora for *propædeutisk retorisk medborgerskab*. Dette teoretiske bidrag har potentiale i videre studier af hybrid- eller nye former for borgerengagerende aktiviteter ved at pege på deres sociale såvel som epistemiske værdi, også i forhold til en større økologi af socialt og politisk borgerengagement. Afslutningsvis berører jeg andre forskningsmæssige perspektiver på emnet.

Borgerlyst og Samtalesaloner

”Samtalesaloner” er et format lanceret af *Borgerlyst*, et dansk græsrodsinitiativ som blev stiftet d. 5. juni¹⁵ 2010 af Nadja Pass og Andreas Lloyd med det formål at ”udforske og opdyrke borgerlysten”.¹⁶ Denne hensigtserklæring gør det oplagt at undersøge samtalekonceptet som en manifestation af retorisk medborgerskab: Hvordan opfylder samtalekoncepter de erklærede målsætninger om at udforske og opdyrke borgerlyst, og hvilke muligheder og problemstillinger rummer formatet set fra et teoretisk perspektiv om vernakulær retorik og retorisk medborgerskab?

I bogen *Borgerlyst. Små skub, der får folk til at falde i snak* beskriver initiativtagerne det som et ”samfundslaboratorium, der arbejder for at gøre det nemmere, sjovere og mere spontant at bruge sin handlekraft i hverdagen”. De forklarer at deres projekt er ment som et forum for folk der gerne vil bidrage til fællesskabs- og samfundsorienterede projekter, men på præmisser der adskiller sig fra traditionelle former som dem partipolitik eller medlemsorganisationer tilbyder.¹⁷ *Borgerlyst* favner forskellige typer aktiviteter, men samtalekoncepterne er den hyppigste og også den der har vundet mest genklang i offentligheden.¹⁸ Salonerne afspejler de principper der præger *Borgerlyst*-konceptet: En uformel ramme for udveksling af tanker og ideer under former der ikke er tyngt af strammende retningslinjer for tilmelding, med-

erfaring som vært ved en samtalekoncept. Fælles for disse samtalekoncepter har dog været at de var atypiske i forhold til det grundkoncept som er fokus for denne artikel, idet de blev realiseret inden for forskellige institutionelle rammer (bl.a. en kommune, et folkebibliotek og et universitetsstudium) i forbindelse med målrettede kampagner og derfor også rettede sig mod mere afgrænsede målgrupper, snarere end borgere generelt.

15 Danmarks Grundlovssdag.

16 *Borgerlyst.dk*. *Borgerlyst*-projektet blev afsluttet i 2015. I den forbindelse udgav Lloyd og Pass bogen *Samtalesaloner. Små skub, der får folk til at falde i snak* (2016). Efter denne artikels tilblivelse har de udgivet bogen *Borgerlyst – en projektbiografi* (2018). Pass førte en tid *Borgerlyst* videre på egen hånd, og både Lloyd og Pass er fortsat med andre projekter der ligger i forlængelse af *Borgerlyst*s ideer og formål, men som ikke ligger inden for denne artikels fokus.

17 ”Om *Borgerlyst*”. *Borgerlyst.dk*.

18 Anne Bech-Danielsen, ”I samtalekoncepter snakker fremmede om tilværelsens sitrende spørgsmål” *Politiken*.dk. 16. marts 2015; Anita Brask Rasmussen, ”Aktivismen avler både tomater og globale bevægelser” *Information* 5. august 2015: 14-15; Jens Rebensdorff, ”Samtalen er syg”. *B.dk*. 31. jan. 2016; ”Samtalesaloner” *Information*, Særavis: Vi tager vores verden tilbage. 25 eksempler. 4. maj 2017, p. 19.

lemskab, forretningsordner og mål om specifikke resultater. Fraværet af sådanne forventninger giver samtalsalondeltagere mulighed for at fokusere på at have engagerende samtaler med fremmede og eventuelt få skærpet lysten til indgå i andre og mere handlingsorienterede borgerinitiativer; eller som det hedder i bogen: ”Jo mere vi øver os i at dele vores tanker, holdninger og begejstring med hinanden, jo nemmere bliver det også at finde sammen om at føre tankerne ud i livet”.¹⁹

Både på hjemmesiden og i bogen er der udførlige beskrivelser af opbygningen af en samtalsalon og dens enkelte elementer. Enhver kan deltage i en samtalsalon, og det kræver ikke tilmelding. Deltagerantallet og –sammensætningen er altså altid uforudsigelige. Invitationer deles typisk via Facebook og angiver salonens tema samt tid og sted. I løbet af de to timer en salon varer, involveres deltagerne i en række forskellige formater hvor de i 5-10 minutter skal samtale med 1-3 andre deltagere om et spørgsmål knyttet til salonens emne. Ét format er ”Holdningsbarometeret” hvor deltagerne fordeler sig langs en imaginær akse på gulvet efter deres enighed eller uenighed i et bevidst spidsformuleret udsagn. Herefter bliver tilfældige deltagere opfordret til at forklare hvorfor de placerede sig som de gjorde, og hvis andre under indtryk at disse forklaringer får lyst til det, kan de justere deres placering på aksen og dermed rent fysisk markere, for sig selv og andre, at de har ladet deres holdning påvirke af andres argumenter. Et andet format er ”Samtalekvadrillen” hvor fire deltagere cirkulerer, så alle har tre korte samtaler med tre forskellige partnere. På et tidspunkt introducerer værten en ”Samtalemenu” – et trykt kort der ligner et menukort på en restaurant. Det angiver 5-6 spørgsmål knyttet til salonens tema. Ved en samtalsalon om ’Beslutninger’ kan disse spørgsmål for eksempel være ”Fortæl om et ’ja’ du har fortrudt”; ”Hvornår ved du, at du har besluttet dig?” og ”Hvorfor tager du andres beslutninger for givet?” Deltagerne bliver instrueret i at finde sammen to og to og med udgangspunkt i samtalemenuens à la carte-forslag sammensætte deres egen samtale. I modsætning til de kortere øvelser er der typisk afsat 30 minutter til denne for at give mulighed for ro og fordybelse.

Den stramme tidsstyring er et af de fem grundprincipper for samtalsaloner. De øvrige er at fokus er på at deltagerne taler sammen (ikke bare lytter til et oplæg); at samtalen er målet i sig selv (uden krav om opsummering eller konklusion); alle gæster forventes at deltage på lige fod og lige aktivt, og endelig at deltagerne selv har valgt at komme til samtalsalon og derfor forventes at være åbne for formatet.²⁰ For at sikre at samtalerne løfter sig over smalltalk-niveauet, har en samtalsalon et emne, bestemt af værten og annonceret i indbydelsen, som omdrejningspunkt for alle samtaleøvelserne. Eksempler på emner er: ’Udkast’, ’Hverdag’, ’Helte’, ’Taktik’, ’Sammensked’, ’Drømme’.²¹ Fælles for dem er at de tillader forskellige fortolkninger og konkretiseringsgrader og derved åbner for mere uforudsigelige samtaler end emner tyngt af velkendte samfundsdiskussioner som for eksempel ’Stress’, ’Ind-

19 Andreas Lloyd og Nadja Pass. *Samtalesaloner. Små skub, der får folk til at falde i snak* (København: Borgerlyst, 2015), 12.

20 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 16.

21 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 99.

vandring' eller 'Sociale medier'.²²

Borgerlysts betegnelser sigter generelt på at være både appellerende og skabe passende forventninger om projektet. Betegnelsen "Borgerlyst" er i sig selv bevidst positivt ladet og spiller på ord som 'borgerpligt' og 'virkelyst' for at betegne "lysten til at gøre mere end sin borgerpligt" og fremhæve det som noget lystfyldt der "bejestrer og udvikler".²³ Også "samtalesalon" er en betydningsmættet betegnelse, og de associationer den vækker, skal her åbne for den teoretiske diskussion af fænomenet.

-Salon

Selvom Pass og Lloyd ikke nævner den tyske filosof Jürgen Habermas som inspirationskilde, er det svært ikke at høre et ekko af hans teori om 16- og 1700-tallets kaffesaloner som oprindelsen til den borgerlige offentlighed i Samtalesalon-konceptet.²⁴ Ifølge Habermas var det her Europas borgerskab og intellektuelle fandt sammen og konverserede om aktuelle emner inden for kunst, kultur og politik.²⁵ Man mødtes med det specifikke formål at tale med andre og dermed få skærpet sin viden og afprøvet synspunkter. Salon-metforen er altså både kultur- og ide-historisk rig. Den er samtidig en betegnelse der dirigerer potentielle deltagers forventninger ved at markere at både form og indhold er anderledes end andre typer offentlige arrangementer. I forhold til mere nutidigt-klingende betegnelser som for eksempel samtale- "aften" eller "-møde", er "-salon" et ord der sender signaler om høflig selskabelighed og 'dannet' konversation i ordnede rammer.

Ligesom 1700-tallets kaffesaloner havde en vært/inde der stod for programmet, har samtalesalonerne det også. Som deltager i en samtalesalon bliver man budt velkommen af værten som sørger for at man bliver koblet med en anden person i små indledende samtaler. Disse modtage-samtaler understreger hvad der er formålet med salonen: aktiverende samtale hvor deltagerne er både middel og mål. Når selve salonen begynder, introducerer værten emnet, hjælper deltagerne med at fordele sig i par eller mindre grupper til de forskellige aktiviteter og styrer tiden.

Samtale-

Samtale er et begreb forbundet med primært positive konnotationer. Typisk fremhæves den autentiske intensitet som en god samtale kan have. Det er en almindelig topos at samtale er en kunst. I bogen *The Art of Conversation* opsummerer Peter Burke denne kunst i fire træk: 1) samarbejde; 2) ligelig fordeling af talerettigheder;

22 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 101.

23 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 8.

24 Jürgen Habermas, *Borgerlig Offentlighed*, oversat af Henning Vangsgaard (Informations Forlag, 2009 [1962]).

25 Jürgen Habermas, *Borgerlig Offentlighed*, s. 85-87. http://denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Litteratur/Kvindelitteratur/salonkultur.

3) samværrets spontanitet og uformelle karakter; 4) fravær af et ydre formål.²⁶ Samtalen betragtes altså som en social aktivitet der har værdi i sig selv. At samtale beskrives som en evne der kan opøves, og det store antal håndbøger der er skrevet om emnet, er tegn på at det er en eftertragtet evne. Lloyd og Pass nævner populærvidenskabelige kilder, herunder Max Frischs bøger om samtalekultur og –teknikker og Theodore Zeldins bog om store spørgsmål som inspirationskilder til formatet samtalsaloner.²⁷ Deres bog om samtalsaloner beskriver også hvordan konceptet er udviklet med udgangspunkt i samtaler man kender fra privatlivet, for eksempel med venner over en middag. Det selskabelige islæt understreges blandt andet ved at deltagere i samtalsaloner konsekvent omtales som ”gæster” og arrangøren som ”vært”. Denne rammesætning forudsættes at have både omgangs- og indholdsmæssige konsekvenser. Fra de private samtaler fremhæves tryghed som vigtig, fordi den ”giver plads til at tale om alt fra begivenheder i hverdagen til store drømme og visioner af den slags, man er bange for vil lyde banale i den offentlige debat”, og fordi den har positive konsekvenser for indholdet af samtalen fordi folk så ofte ”taler [...] mere frit og oprigtigt”.²⁸

Men samtalen har også sine begrænsninger, både privat og i offentlige sammenhænge. Lloyd og Pass nævner blandt den sociale samtales faldgruber at man i samtaler med bekendte let kommer til at sige ting som andre forventer af en. De fremfører også at samtaler mellem personer der møder hinanden for første gang, ofte er uninspirerende: De består typisk i udveksling af oplysninger om de samme emner: job, familie, ferieplaner, etc. Samtalsalonen fastsatte tema giver deltagerne mulighed for at gå lige til sagen. Pass og Lloyd kalder dette ”det historieløse rum” og promoverer det ud fra den forestilling at man uden at kende til sin samtalepartners job-, bolig- og familiesituation møder denne mere åbent og nysgerrigt – en tankegang med en vis affinitet med den amerikanske politolog Diana Mutz’s pointering af værdien af ”weak ties” i politisk debat, fordi folk er mindre tilbøjelige til at diskutere politik med mennesker de kender godt.²⁹

Den semi-offentlige samtale

Ud fra idealet om en ”semi-offentlig” samtale forklarer Lloyd og Pass med deres begreb ”det makroskopiske blik” hvordan samtaler i *Borgerlyst*-regi relaterer sig til den offentlige sfære. Makroskop-metaforen skal visualisere hvordan man gennem samtaler der foregår på det ”nære plan” og med udgangspunkt i egne erfaringer, kan opdyrke fællesskaber med mennesker man møder i semi-offentlige rum som for eksempel foreninger, skoler og lokalmiljøer hvor relationerne til andre bygger på

26 Peter Burke. *The Art of Conversation* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993), 91.

27 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 9, 117-19. Max Frisch. *Spørgeskemaer*. Oversat af Maja Lee Langvad (København, Basilisk, 2007 [1992]). Theodore Zeldin. *Conversation. How Talk can Change our Lives* (Hiddenspring, 2000).

28 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 40.

29 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 8. Diana Mutz. *Hearing the Other Side: Deliberative Versus Participatory Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 36.

fælles interesser snarere end private venskaber. Gennem samtaler om emner på det ”fælles plan” bliver bevidstheden om det ”fjerne plan” skærpet, og der opstår en skarpere forståelse af sammenhængen mellem ens egen hverdag, det omgivende lokalsamfund og den nationale eller globale situation. De skriver: ”Samtalesalonerne giver dig mulighed for at øve dit makroskopiske blik ved at stille spørgsmål og starte samtaler, der veksler mellem tre forskellige niveauer [nemlig det nære, det fælles og det fjerne]”.³⁰ Makroskop-metaforen peger altså på hvordan samtale-saloner tænkes at indgå i og bidrage til et større kredsløb af civilt engagement.

Et træk der kendetegner samtale-salonerne semi-offentlige karakter, er at de til forskel fra almindelige selskabs-samtaler er rammesat med hensyn til emne, skift af samtalepartner og længde. Lloyd og Pass tillægger dette format stor betydning:

Det allerstørste demokratiske udviklingspotentiale ligger i at udvikle en tredje form for samtaler, der ikke er helt offentlige og ikke helt private. Vi kalder dem semi-offentlige samtaler. Det er en slags samtaler, hvor man på den ene side kan bevare den private samtales karakter af tryghed, intimitet, eksperiment og nærvær – og på den anden side kan åbne samtalen for langt flere deltagere, der kan bringe nye holdninger, perspektiver og erfaringer ind i samtalen.³¹

Tanken om at samtalen er central i demokratiske samfund har været med os længe. Allerede i 1927 pegede den amerikanske filosof John Dewey på behovet for at udvikle mundtlige former som debat og diskussion, fordi samfundets fællesskabsfølelse beror på personlig kontakt: ”Democracy must begin at home, and its home is the neighborly community”, skriver han og tilføjer at samfundsrelevant viden først virkelig realiseres ”in the relations of personal intercourse in the local community”.³² Senere er den danske teolog Hal Koch ofte citeret for at have peget på samtalen som demokratiets kerne.³³ Jakob Svenssons undersøgelse af kommunalt initieret medborgerinddragelse peger på en dybt forankret tiltro til at ”dialog” er vejen til mere og bedre borgerdeltagelse.³⁴ Diana Mutz opsummerer de seneste års fokus på (også den mere uformelle) samtalsens centrale plads i demokratiet og citerer

30 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 43.

31 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 40.

32 John Dewey. *The Public and its Problems*. Melvin L. Rogers (red.) (Penn State University Press, 2012 [1927]), 157, 160.

33 Hal Koch. *Hvad er demokrati?* Efterskrift v. Roar Skovmand. 5. udg. (København: Gyldendal, 1991 [1945]). Faktisk supplerer Koch i parentes ordet ’samtale’ med ordet ’dialog’ (Koch, 16). Denne præcisering kan muligvis forklares ved at Koch har villet beskrive ”den gensidige forståelse og respekt” som ligger i ordet samtale, men med ordet ’dialog’ har villet signalere en større grad af formalitet og målrettethed end man ofte lægger i ordet ’samtale’ som blandt andet konnoterer noget mere spontant, jf. Burkes fire kendetegn for samtalen. Den almindelige henvisning til Kochs tanker om ”samtaledemokrati” kan derfor siges at være upræcis, idet han tydeligt markerede at ordet ’samtale’ alene ikke opfangede hans mening.

34 Svensson, *Kommunikation, medborgarskap och deltagardemokrati*, 7-8, 125-138.

Sanders for at kalde samtalekvaliteten en målestok for demokratiet.³⁵

Som et initiativ der indtager en mellemposition mellem 'sociale' samtaler orienteret mod privatsfæren og mere deliberative samtaler orienteret mod samfundslivet, bygger samtalesaloner på tanker der ligger i forlængelse af Deweys og Kochs. Spørgsmålet er om samtalen er et velegnet format i forhold til handling på samfundsplan. I det følgende skal vi kort se på udvalgte teoretiske bidrag der problematiserer samtalen som modus for deliberativ interaktion.

Hører samtalen hjemme på samfundsplan?

I en ofte citeret artikel hævder sociologen Michael Schudson at samtale *ikke*, som vendingen ellers ofte høres, er demokratiets sjæl. Snarere end at tro at samtale i sig selv understøtter demokrati argumenterer han for at institutioner og demokratiske normer kan fostre demokratisk samtale. Schudsons pointe er mindre kontroversiel end artiklens titel kunne antyde, men to ting gør hans artikel interessant. Den ene er hans indflydelsesrige analyse der opererer med en skarp dikotomisering af samtaletyper: på den ene side "the sociable model of conversation" som forventes at være spontan, behagelig og et mål i sig selv. På den anden side "the problem-solving model" der er styret af regler, og retter sig mod det ydre formål at løse fælles problemer.³⁶ Hvor den sociale samtale foregår mellem ligemænd og derfor glider nemt, er den demokratiske ifølge Schudson kendetegnet ved at være offentlig og ofte ubehagelig ("uncomfortable"), fordi forskellige værdier og baggrunde her støder sammen.³⁷ Den anden interessante pointe er at de to typer samtaler forudsætter forskellige evner og motivation hos deltagerne, og at folks adkomst derfor er forskellig; hvad der er tænkt som åbent og egalitært (den sociale samtale) kan for nogle i virkeligheden være ekskluderende. Er man veltalende og udadvendt, er den sociale samtale en fornøjelse, men mangler man evnen til at være underholdende og kvik i replikken, eller har man brug for god tid til at tænke sig om før man har lyst til at dele sine tanker, kan denne type samtale være afskrækkende. I den problemløsende samtale er det evner til at ræsonnere, lytte og fremsætte egne synspunkter der er i højsædet. Hvis man ikke har øvelse i at stille sig frem eller erfaring med praktisk argumentation med en modpart, kan dette være en intimiderende udfordring. Blandt andet derfor er der brug for procedureregler. Schudson peger således på stramme regler som en demokratisk fordel der ikke bare sikrer samtalens fremdrift, men også kommer mindre scenevante og udadvendte talere til gode.³⁸ Fordi de to slags samtaler er så forskellige, advarer Schudson mod at behandle dem under et sådan som han mener 'samtaleromantikere' gør. Til gengæld ser han relevans for dem begge i et demokratisk samfund: I de sociale samtaler kan man afprøve sine

35 Diana Mutz, *Hearing the Other Side*, 7.

36 Michael Schudson, "Why Conversation is Not the Soul of Democracy", *Critical Studies in Mass Communication* 14 (1997), 299.

37 Schudson, "Why Conversation is Not the Soul of Democracy", 299.

38 Schudson, "Why Conversation is Not the Soul of Democracy", 301-303.

synspunkter i tryk forvisning om at man er blandt venner som man deler i det mindste nogle grundholdninger med. På den måde kan sociale samtaler forberede borgeren på den endnu mere udfordrende opgave at kaste sig ud i det Schudson kalder ”virkelig offentlige” samtaler med anderledes tænkende medborgere, ud i det ”dybt ubehagelige” demokrati.³⁹

En anden kritiker af samtalen som paradigme for løsningen af offentlige problemer er Mari Boor Tonn.⁴⁰ Fra et feministisk-intersektionelt perspektiv deler hun Schudsons skepsis ved foreneligheden af det politiske og det konversationelle og mener at formater baseret på samtale og dialog er uhensigtsmæssige og ligefrem undergravende for politisk deliberative processer, ikke mindst for traditionelt marginaliserede grupper. Det begrundes hun med at samtalemødelen for deliberation risikerer at hindre snarere end fremme demokratiske mål, blandt andet fordi den nedtoner uenighed. Desuden fremhæver hun risikoen for at samtalen bliver en art terapeutisk erstatning for den politikudformning der skal til for at løse samfundets problemer. Tonn medgiver at formelle offentlige politiske processer kan være afskrækkende, hvorimod samtalen er mindre intimiderende, fordi den prioriterer at skabe relationer og dermed typisk undgår konflikt. Ikke desto mindre forbliver hun skeptisk over for vor tids ”romance” med samtaler som måden at forbedre samfundet på.⁴¹ I værste fald kan de modvirke politisk handling fordi: ”a communicative model that views public issues through a relational, personal, or therapeutic lens nourishes hegemony by inviting political inaction”.⁴²

Diana Mutz bidrager som nævnt også med et kritisk perspektiv på den udbredte tiltro til samtalens potentiale. På baggrund af empiriske studier peger hun på at jo bedre man kender sine politiske modstandere personligt, jo mindre tilbøjelig er man til at have politiske samtaler med dem. Eftersom både deliberativt og partipatorisk orienterede demokrati-teorier hylder princippet om at demokratisk samtale handler om at forholde sig til uenighed, når Mutz til den konklusion at når det kommer til at styrke det demokratiske fundament, er det vigtigste at folk har mange ”svage” forbindelser med andre, fordi de er mere tilbøjelige til at udveksle politiske holdninger med folk de ikke kender nært.⁴³

Schudson, Tonn og Mutz peger altså på at selvom samtalen på mange måder forekommer som et attraktivt og konstruktivt format for fællesskabsorienteret kommunikation mellem fremmede, har den også begrænsninger som gør at de er skeptiske over for dens potentiale som format for politisk diskussion af mere klassisk deliberativt tilsnit. Deres skepsis over for samtale som en universalløsning på demokratiske problemer er på flere punkter velmotiveret, fx spørgsmålet om den sociale kapital der forudsættes i uformelle samtaler, og hvordan det nødvendiggør

39 Schudson, “Why Conversation is Not the Soul of Democracy”, 304.

40 Mari Boor Tonn. “Taking Conversation, Dialogue, and Therapy Public”, *Rhetoric & Public Affairs* 8 (2005), 405-430.

41 Tonn, “Taking Conversation, Dialogue, and Therapy Public”, 407.

42 Tonn, “Taking Conversation, Dialogue, and Therapy Public”, 412.

43 Diana Mutz. *Hearing the Other Side*, 26, 36.

procedurer og andre regler i deliberative fora. I den sammenhæng er det bemærkelsesværdigt at *Borgerlysts* samtalesaloner udfordrer den skarpe sondring mellem sociale og problemløsende samtaler som Schudson opererer med. Ganske vist foregår samtalesaloner under sociale former, men de lægger op til refleksion om hvordan noget kunne ændres eller forbedres til egen og fælles gavn. Derudover sikrer den stramme styring at samtalen ikke, på godt og ondt, har den spontanitet der ellers fremholdes som kendetegnende for den sociale samtale. I samtalesaloner er emnet ikke blot forudbestemt, men samtalen holdes på sporet og tilføres ny energi i form af nye samtalepartnere og vinkler på emnet. Hermed imødekommes også nogle af Diana Mutzs overvejelser om hvad der kan fremme udveksling af synspunkter mellem borgere med forskellige holdninger. Hun peger på vigtigheden af en høflig tone, ligesom hun er inde på at den affektive forbindelse med politiske modparter spiller en positiv rolle for evnen til at forholde sig til andres synspunkter.⁴⁴

Samtalesaloner kunne derfor betragtes som en nyskabende hybridform der forer nogle af den sociale samtales bedste træk (for eksempel fælles forpligtelse på at gøre den til en positiv oplevelse og at lytte åbent til hinanden) med den beslutningsorienterede samtales bedste træk (for eksempel dialog mellem fremmede, accept af uenighed, fokus på fælles relevans og positiv forandring). Samtidig følger nogle af de problemer som Schudson og Tonn påpeger, dog med: at reflektere over sin egen praksis og værdier i forskellige samtaleformater med fremmede vil være grænseoverskridende for nogle. Eftersom deltageres udtryksevne og delte erfaringer hurtigt må også formodes at give indikationer om deres baggrund, kan man spørge hvor længe "det historieløse rum" som skulle modvirke forudfattede meninger om hinanden, kan opretholdes, særligt når meningen er at man samtaler ud fra personlige erfaringer og holdninger. Og endelig kan de abstrakte emner, den selskabelige grundtone og fraværet af mål om at nå et resultat bremse samtalerne fra at udvikle sig til diskussioner eller konkrete kollektive handlingsforslag som teoretikere som Schudson og Hauser anser som afgørende for demokratisk handling.

Eftersom Borgerlyst hverken er et politisk eller deliberativt projekt, kan man indvende at de nævnte deliberativt orienterede teorier ikke er egnede til at undersøge samtalsalon-konceptet. Alene det at salonernes emner er metaforiske abstraktioner og ikke konkrete, fælles problemstillinger, og at der hverken sigtes efter en fælles forståelse eller beslutning, gør at vi har med en anden type kommunikation at gøre. Når jeg alligevel inddrager disse perspektiver, skyldes det Borgerlysts selvforståelse som "samfundslaboratorium" og målsætning om at "fremme borgerlysten" og opmuntre deltagere til at bruge deres "handlekraft i hverdagen".⁴⁵ Projektets orientering mod det praktiske samfundsliv er så markant at disse teorier er relevante som afsæt for en undersøgelse af Borgerlysts samfundsmæssige potentiale i den semi-

44 Diana Mutz. *Hearing the Other Side*, 62, 85.

45 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 35-37, "Om Borgerlyst". Borgerlyst.dk.

offentlige kontekst som samtalesalonerne udgør.⁴⁶ I resten af artiklen går jeg videre med dette spørgsmål og inddrager nyere retorisk baseret teori med fokus på forståelse af former for samfundsmæssig debat der bryder med klassiske deliberative forestillinger om hvad der udgør samfundsorienteret diskurs og meningsdannelse. Spørgsmålet er om disse semi-offentlige samtaler kan tillægges potentiale i forhold til begreber som retorisk medborgerskab og vernakulær retorik. Jeg argumenterer for at samtalesaloner med nogen ret kan betragtes som en form for retorisk medborgerskab, men at det mest præcise vil være at karakterisere deres funktion som propædeutisk.

Samtalesaloner som modus for medborgerskab

Teori om retorik i det offentlige rum kan hjælpe os til at beskrive og afgrænse samtalesaloners karakter af retorisk medborgerskab. I *Vernacular Voices* diskuterer Gerard Hauser hvad der skal til for at man kan tale om en offentlig meningsdannelse. På grund af sin skepsis over for det habermasiansk inspirerede fokus på *den* offentlige sfære var Hausers mål dels at argumentere for at der til enhver tid er flere offentligheder som er indbyrdes mere eller mindre forbundne, dels teoretisk at beskrive hvordan man kan fostre alsidig og tværgående offentlig debat der kan danne grundlag for samfundsbeslutninger som nyder bred opbakning.⁴⁷

Hauser definerer en offentlighed som “the interdependent members of society who hold different opinions about a mutual problem and who seek to influence its resolution through discourse”.⁴⁸ Eftersom samtalesaloner ikke har enighed eller konkret indflydelse som direkte mål, er det ikke oplagt at de er en offentlighed i Hausers forstand. Emnet er aldrig en specifik, endsige en politisk, sag, og i modsætning til politisk diskussion hvor formålet typisk er at vinde andre for ens eget synspunkt, er dynamikken nærmest omvendt: som deltager i en samtale salon åbner man primært for muligheden for at få sit eget perspektiv udvidet eller udfordret. Hauser anerkender dog at offentligheder også kan opstå i uformelle sammenhænge.⁴⁹ Og hvis en offentlighed kan defineres, som Hauser også gør, som “a discursive space in which individuals and groups associate to discuss matters of mutual interest and, where possible, to reach a common judgment about them” og som et “locus of emergence of rhetorically salient meanings”,⁵⁰ giver det med visse forbehold mening at undersøge *Borgerlyst* som en slags offentlighed der danner rammen for fremkomsten af retorisk betydningsfulde meninger.

46 Et andet relevant perspektiv som jeg ikke forfølger i denne artikel, er samtalesalonerne affektive egenskaber og de deltagendes oplevelser heraf.

47 Gerard A. Hauser, *Vernacular Voices: The Rhetoric of Publics and Public Spheres* (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1999), 74.

48 Hauser, *Vernacular Voices*, 32.

49 Hauser, *Vernacular Voices*, 33.

50 Hauser, *Vernacular Voices*, 61.

Hauser hævder, ligesom Farrell,⁵¹ at kvaliteten af det diskursive lag i samfundslivet bedst sikres gennem retoriske normer, uanset om fokus er på det officielle politiske niveau eller på mindre, spredte og uformelle offentligheder.⁵² Ifølge Hauser er den centrale funktion for en offentlighed at frembringe kritisk vurdering og retning for social handling.⁵³ På den baggrund peger han på fem kriterier for vurderingen af en offentlighed: 1. Gennemtrængelige grænser [*permeable boundaries*]: Kan forskellige grupper og holdninger komme til orde?; 2. Aktivitet [*activity*]: Understøttes folk i at deltage og forholde sig til forskellige synspunkter?; 3. Kontekstualiseret sprog [*contextualized language*]: Anses personlige og lokale perspektiver på offentlige sager som relevante, så teknisk sprog ikke dominerer?; 4. Troværdig fremtoning [*believable appearance*]: Kan deltagerne se sig selv både som del af en gruppe og som potentielt handlende borgere?; 5. Tolerance [*tolerance*]: Ses uenighed som et accepteret vilkår og en vigtig del af grundlaget for fælles beslutninger?⁵⁴

Hausers kriterier kan bidrage til besvarelsen af spørgsmålet om samtaleformatets potentiale som retorisk medborgerskab. Det første kriterium handler om tilgængelighed og deltagelse på tværs af baggrund og ståsted, og dette er tydeligt tilstræbt i samtalekonceptet. Det er et knæsat princip at samtalekoncepter er åbne for alle og typisk afholdes i offentlige rum som for eksempel pladser, cafeer og biblioteker. Derudover er selve konceptet lagt ud til almen benyttelse. Bogen om samtalekoncepter kan downloades gratis fra *Borgerlysts* hjemmeside, ligesom man der kan finde inspiration og vejledning til andre typer arrangementer. Det klare signal fra initiativtagerne er at de lægger deres ideer frit frem med opfordring til andre om at bruge dem eller lade sig inspirere til andre aktiviteter. I tråd med at formatet er alment tilgængeligt, er også at invitationer forsøges delt bredt, og at deltagere systematisk opfordres til at invitere andre som ikke ligner dem selv, til at deltage i samtalekoncepter for dermed at sikre så stor diversitet som muligt. Den primære kommunikationskanal, Facebook, har potentielt en meget bred spredning. Fra initiativtagernes side kan man altså sige at tilgængelighed er højt prioriteret både i ord og handling. Ressourcemæssigt ligger der dog en begrænsning i at *Borgerlyst* er et privat initiativ, baseret på frivilligt arbejde og uden et budget til annoncering. Kommunikation gennem Facebook indebærer desuden både en positiv og negativ selektion: Modtagere vil typisk være folk som allerede har vist interesse for fænomenet og ”følger” *Borgerlysts* Facebook-side, eller som hører om arrangementer fra bekendte, hvorimod personer der ikke bruger Facebook, vil være mindre tilbøjelige til at høre om arrangementer. De sociale og kommunikative kompetencer som samtalekoncepterne forudsætter hos deltagerne kan, som vi har set, udgøre en barriere for nogle mennesker, ligesom konceptet med at tale systematisk ud fra metaforiske temaer vil kunne forekomme opstyltet eller krævende for nogle. Alt i alt er idealet

51 Thomas B. Farrell, *Norms of Rhetorical Culture* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1993).

52 Hauser, *Vernacular Voices*, 77.

53 Hauser, *Vernacular Voices*, 60.

54 Hauser, *Vernacular Voices*, 77-80.

om bred tilgængelig og demografisk repræsentation næppe realistisk. De begrænsede erfaringer jeg selv har med samtalesaloner bekræfter antagelsen om at formatet primært tiltrækker 35-60 årige personer med en mellemlang eller lang uddannelse, tilhørende middelklassen og med det ”lille overskud i hverdagen” som Lloyd og Pass selv følte de havde, da de fik ideen til *Borgerlyst*.⁵⁵ Det kan diskuteres hvor konkret Hausers tilgængelighedskriterium skal behandles, eller om det bedst bruges ’negativt’ i den forstand at det kan pege på strukturelle eller andre barrierer for almen deltagelse i den offentlige sfære. Hvad samtalesaloner angår, er det tydeligt at intentionen er at gøre dem bredt tilgængelige. At den faktiske deltagerkreds rekrutteres mere fra nogle end fra andre samfundsgrupper, gør det vanskeligt at betegne samtalesaloner som ”offentlige” i Hausers forstand, men som vi skal se senere, gør det dem ikke nødvendigvis mindre væsentlige eller retorisk interessante. Som en proto-offentlighed kan den begrænsede heterogenitet eksempelvis bidrage til øget tryghedsfølelse og dermed større frihed i samværet med andre.

Aktivitetskriteriet taler derimod lige ind i *Borgerlysts* idegrundlag og praksis; selve initiativets eksistens er aktivitetsbåret og realiseres alene igennem folks aktive deltagelse som hinandens dialogpartnere. Det er i dette møde at de skal opleve sig selv som med-borgere og ikke fremmede. På samme måde er Hausers krav om et kontekstuel sprog indbygget i samtalesalon-konceptet. Grundideen er netop at tale om emner af fælles relevans med afsæt i egne erfaringer og refleksioner, og samtaleformaterne er tilrettelagt så alle kan bidrage uden krav om faglig forhåndviden. Samtalesalonerne tema er som regel et abstrakt begreb (for eksempel ’mønstre’, ’alder’, ’tradition’) eller ligefrem en metafor (for eksempel ’gødning’, ’hjem’, ’grundlove’) for at undgå at samtalen falder i vante riller som overeksponerede emner (som for eksempel ’inklusion’ eller ’danskhed’) kunne forlede til.⁵⁶ I samtalemener er spørgsmålene enten formuleret som direkte henvendelser, for eksempel ”Hvornår er du villig til at ændre vaner?”, eller mere generelt ”Hvorfor er entusiasme smitsomt?” Deltagerne inviteres altså til at tage afsæt i deres liv, men i kraft af de opfølgende spørgsmål og forskellige samtaleformater opmuntres de til at udvide perspektivet og bruge begrebet til at belyse deres liv som medborgere. På den måde berører samtalerne direkte eller indirekte spørgsmål der er centrale for livet i et samfund: Hvordan folk opfatter deres egen plads i samfundet, hvordan de definerer deres nærmiljø, hvad deres værdier er, og hvordan de foretrækker at prioritere ressourcer som for eksempel tid eller offentlige midler.

Ved løbende at betone det eksperimentelle og udforskende element i aktiviteterne understreger initiativtagerne at *Borgerlyst* alene eksisterer i kraft af sine aktiviteter og borgerens deltagelse i dem. Lloyd og Pass opfordrer enhver til at bruge deres ideer og selv arrangere samtalesaloner eller andre aktiviteter, og *Borgerlysts* hjemmeside giver ideer til hvordan man kan inspirere til social innovation i praksis.⁵⁷ Med den klare udmelding om at det er i den aktive deltagelse at erkendelserne, ideerne

55 ”Overblik”, *Borgerlyst.dk*.

56 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 100.

57 <http://borgerlyst.dk/category/lynkurser>.

og fællesskabsfølelsen opstår, lever *Borgerlyst* altså op til Hausers kriterium om den troværdige synlighed.

Endnu et kriterium for at en offentlighed er retorisk i Hausers forstand, er at den tolerer forskellighed. Et grundlæggende formål med samtalsaloner er at skabe mulighed for at deltagere kan tale med mennesker de ikke kender, og som er anderledes med hensyn til alder, uddannelse, arbejde, interesser, værdier, etc. Eftersom det ikke er en forventning at samtalepartnere bliver enige, har de så meget desto mere mulighed for at lytte til hinandens perspektiver og reflektere over deres eget – begge dele kommunikative handlinger der generelt tilskrives værdi som toleranceskabende, fordi de har fokus på at få indblik i et andet perspektiv snarere end søge at overtale til ens eget.⁵⁸

Alt i alt er der en vis overensstemmelse mellem på den ene side målsætningerne for *Borgerlyst* og principperne for samtalsaloner og på den anden side Hausers kriterier for en meningsfuld offentlighed. I forhold til den funktion som Hauser anser som mest betydningsfuld for en offentlighed, nemlig at frembringe kritisk vurdering og retning for social handling, er koblingen dog mindre klar. Dertil er emnerne for samtalsalonerne for diffuse, og forbindelsen mellem de eksplorative samtaler og beslutninger om handling for løs.

Men selvom samtalsaloner ikke helt kan siges at udgøre en offentlighed i Hausers forstand, behøver vi ikke afskrive dem som ubetydelige for vernakulært medborgerskab. I bogen *Public Modalities* introducerede Brouwer og Asen metaforen "modalitet" til beskrivelsen af hvordan man som borger indgår i det offentlige liv, og hvordan man som forsker undersøger det. Som supplement til eksisterende metaforer som for eksempel "sfære", "netværk" og "kultur" der hver har deres disciplinære forankring og specifikke fordele og ulemper, fremhæver de metaforen "modalitet", fordi den sætter fokus på alsidighed, bevægelse og aktivitet: "[M]odality foregrounds the *productive arts of crafting publicity*, a rendering that we route through the rhetorical tradition of *techne*".⁵⁹ Forfatternes interesse for hvordan handlinger og aktiviteter i sig selv er skabende for et samfundsorienteret liv ligger i forlængelse af deres tidligere bidrag (i bogen *Counter Publics and the State*) om at opløse og diversificere forestillingen om én offentlig sfære som dagsordensættende for et samfunds politiske liv. Med modalitets-begrebet går de videre og peger på hvordan borgere på flere måder end dem vi normalt tænker på som "demokratisk deltagelse", faktisk involverer sig og søger at påvirke samfundet. Brouwer og Asen deler sociologerne Sheller og Urrys interesse i at undersøge demokratisk medborgerskab i dynamiske og alsidige relationer, ikke mindst som de kommer til

58 Wayne Booth, *The Rhetoric of Rhetoric. The Quest for Effective Communication* (Malden, Mass.: Blackwell Pub., 2004); Krista Ratcliffe. *Rhetorical Listening. Identification, Gender, Whiteness* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 2005).

59 Daniel C. Brouwer og Robert Asen. "Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By" i Brouwer, Daniel C. og Robert Asen (red.). *Public Modalities, Rhetoric, Culture, Media, and the Shape of Public Life* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2001), 3.

udtryk i blandede eller hybrid-former.⁶⁰ En lignende opmærksomhed på blandede former for medborgerlig adfærd gør modalitetsmetaforen særligt egnet til at sætte fokus på aktiviteter der former og omfortolker civile fællesskaber, for eksempel socialaktivistisk poesi og narrativer i dokumentation af miljøforurening. De skriver: “With respect to practice, modality illuminates the diverse range of processes through which individuals and groups engage each other, institutions, and their environment in creating, reformulating, and understanding social worlds”.⁶¹ Modalitets-metaforen skal fremhæve hvad forfatterne kalder “productive arts of crafting publicity”, altså skabelsen af nye former for kontakt mellem borgere.⁶² Denne praksis-orientering er central for analysen af samtalesalonerne funktion, og her kan det klassiske syn på retorik som en praksis, en *techne*, være med til at belyse det performative aspekt af medborgerskab.

Medborgerskab som praksis

Den klassiske retoriks lære om *techne* – en praksis baseret på indsigt, erfaring og øvelse – kan bidrage til forståelsen af samtalesaloner som en retorisk praksis med betydning både for deltageren og dennes omgivelser. Samtalesalonerne eksplorative karakter og den ramme de sætter for individer som ønsker at dele og muligvis revidere deres standpunkter, gør dem til et godt eksempel på den slags udvidelser af vores forståelse af retoriske offentligheder som teoretikere som Hauser samt Asen og Brouwer lægger op til. Og med deres aktiviteter sætter de fokus på at retorisk handlekraft bygger på praksis. Samtalesaloner er en måde at skabe visse grundbetingelser for retorisk medborgerskab, nemlig at deltagerne får mulighed for at opøve og afprøve deres evne til at fremsætte synspunkter i en semi-offentlig sammenhæng (det kompetencemæssige aspekt af retorisk handlekraft), og at deltagerne i mødet med andre oplever sig selv indtage rollen som medborgere i formuleringen af ønsker for fællesskabet (det handlingsorienterede aspekt af retorisk handlekraft).⁶³ I sit studie af kommunalt initierede dialogmøder fremfører Svensson en tilsvarende socialkonstruktivistisk indsigt, nemlig at det er gennem deres positionering i dialog at folks opfattelser af sig selv som medborgere opstår; gennem det at samtale om kollektive emner får de erfaringer om sig selv som deltagende og engagerede medborgere i en grad så han konkluderer at deltagelsen i ”det medborgerliga” er et reflektivt identitetsskabende projekt.⁶⁴

Uden at tale om retorisk handlekraft, men med fokus på praksis, har Celeste Michelle Condit beskrevet retorisk praksis som et håndværk [*craft*] der blandt andet former og udvikler den offentlige moral. Når et samfunds værdigrundlag ændres,

60 Brouwer og Asen, “Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By”, 9.

61 Brouwer og Asen, “Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By”, 16.

62 Brouwer og Asen, “Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By”, 16.

63 Elisabeth Hoff-Clausen, Christine Isager og Lisa S. Villadsen, ”Retorisk agency: Hvad skaber retorikken?”, *Rhetorica Scandinavica* 33 (2005), 57.

64 Svensson, *Kommunikation, medborgarskap och deltagerdemokrati*, 14– 18, 90.

er det som resultat af talrige og forskelligartede bidrag til den offentlige debat der udfordrer nedarvede forestillinger og gradvist udvikler et alternativt syn som med tiden overtages af flertallet. Denne bearbejdning er kollektiv og præget af gensidighed, og den er retorisk, fordi den sker i diverse former for sproglig interaktion.⁶⁵ I forhold til samtalesaloner er Condits pointe om betydningen af den praktiske udfoldelse af synspunkter og erfaringer i et socialt samspil central. Asen og Brouwer følger hendes eksempel når de skriver om hvordan en uformel aktivitet kan medvirke til at bygge meningsfulde fællesskaber:

Unlike 'high' arts, crafts retain an everyday quality, illuminating the lives of their practitioners and audiences.... Part of the value of processes of public engagement arises from their execution, and techne draws attention to issues of eloquence, creativity, coordination, and determination.⁶⁶

Netop fordi samtalesaloner er så tydeligt 'iscenesatte' med tankevækkende tema-metaforer og koordinerede 'øvelser', understreges det kreative, dialogiske og kollektive som værdifuldt i processen med at finde sin egen borgerlyst.

Med Asen og Brouwers modalitetsteori kombineret med Condits techne-tankegang har vi grundlaget for den sidste teoretiske overvejelse om samtalesalonerne potentiale som retorisk medborgerskab. Her vender vi os mod samspillet mellem *rhetorica docens* og *rhetorica utens*.

Samtalesaloner som proto-offentligheder

Rosa Eberly har forsket i kombinationen af retorikundervisning og lokalaktivisme for at styrke studerendes forståelse af retorikken som et fag med umiddelbar relevans for dem – for eksempel når de tager stilling til lokalpolitiske spørgsmål. I artiklen "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball: Teaching Deliberating Bodies the Practices of Participatory Democracy" argumenterer hun for værdien af undervisningen som et deliberativt rum som ganske vist kun er "proto-offentligt", men ikke desto mindre væsentligt for de studerendes læring og udvikling. Med allusion til Schudsons artikel om at samtale ikke er demokratiets sjæl, fremhæver Eberly det fysiske samvær som vigtigt for dyrkningen af demokratiet: "while conversation may not be the soul of democracy, practicing together as deliberating bodies could provide one means of reenergizing the possibility of participatory democracy".⁶⁷ Hun fortsætter ordspillet for at understrege det kropslige: "We need to grow our deliberating bodies".⁶⁸ Ikke bare skal der være flere fora⁶⁹ hvor politiske diskussioner kan

65 Celeste Michelle Condit. "Crafting Virtue: The Rhetorical Construction of Public Morality" *Quarterly Journal of Speech* 73 (1987), 93-94.

66 Brouwer og Asen, "Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By", 20.

67 Rosa Eberly, "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball: Teaching Deliberating Bodies the Practices of Participatory Democracy", *Rhetoric & Public Affairs* 5 (2002), 291.

68 Eberly, "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball", 293.

69 Eberly spiller på ordet 'body's' betydninger som 'forsamling' (noget kollektivt) og som 'krop' (noget individuelt).

foregå, men der skal fokus på at opdyrke de kroppe [personer] der skal indgå i dem, ikke i fysisk forstand, men i pædagogisk. I indfangelsen af betydningen af den retoriske aktivitet der foregår i samvær med andre, begynder Eberly med den filologiske pointe at den mediale diatese eller mediumformen af det oldgræske *verbum polituein*, *politeuesthai*, betyder noget i retning af at 'være borgere sammen'.⁷⁰ Pointen er at verbet afspejler noget fælles. Hun forklarer at det er "the collaborative and collective nature of listening and speaking, reading and writing that remains central to the possibility of practicing participatory democracy".⁷¹

Med betegnelsen en "proto-offentlighed" markerer Eberly at selvom undervisningen på grund af de institutionelle rammer ikke kan være offentlig i ordets egentlige forstand, giver den de studerende mulighed for både at lære om og selv praktisere hvad der foregår i de/n 'rigtige' offentlighed(er). Hun opsummerer det pædagogiske udbytte som et der strækker sig på tværs af retorikken og ud i deres individuelle og kollektive liv:

By studying and practicing rhetoric together in classrooms understood as protopublic spaces, students have the potential to understand themselves, invent arguments, make judgments, and engage in conjoint actions not merely as consumers and holders of private property but as creatures, neighbors, and citizens who share common interests, however ephemerally.⁷²

Eberly ser dette læringsrum for retorisk praksis som et der kan danne kollektive vaner der opleves som lystfyldte, og at disse delte retoriske praksisser kan understøtte offentligheder og modoffentligheder.⁷³ En lignende tankegang ser man hos Schudson som ikke er blind for en forberedende funktion af den personlige samtale: "People may be prepared in these familial conversations for citizenship in the more daunting form of heterogeneous conversation".⁷⁴ I samtalesaloner er der netop også tale om et midlertidigt afsondret forum hvor de retoriske praksisser er nøje orkestreret af værten for at deltagerne skal få mest muligt ud af det. Det indebærer at få deltagerne til at føle sig trygge nok til at tillade eftertænkksomhed og lade tanker, tvivl og ideer komme til udtryk over for en aktivt lyttende med-deltager. Koblingen mellem den enkeltes livsverden og det omgivende samfund er en yderligere parallel, ligesom oplevelsen af at det kun fungerer, hvis man er aktiv, er den samme i undervisnings- som i salon-regi.

Eberlys proto-offentlige rum er et bud på et produktivt svar på spørgsmålet om samtalesalonerne potentiale som et retorisk medborgerskabs-format i zonen mellem det private og det offentlige. I forlængelse af diskussionen om retorisk medborgerskab som en *techne* der er praktisk, social og produktiv, vil jeg sluttelig argu-

70 Eberly, "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball", 290. Den grammatiske mediumform er ikke almindelig på dansk, men tilsvarende mellemting mellem aktiv og passiv findes, fx i udtryk som "vi ses".

71 Eberly, "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball", 296.

72 Eberly, "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball", 296.

73 Eberly, "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball", 294.

74 Schudson, "Why Conversation is Not the Soul of Democracy", 302.

mentere for at samtalesaloner har et erkendelsesmæssigt potentiale der berettiger til at kalde dem propædeutiske.

Samtalesaloner som propædeutisk retorisk medborgerskab

Propædeutik er forberedende undervisning der skal gøre en i stand til at følge med i den egentlige undervisning. Samtalesaloner er ikke undervisningsforløb, men propædeutik-sammenligningen har et forklaringspotentiale i forhold til samtale-saloner som forberedelse til at indtage rollen som retorisk medborger.

Et gennemgående tema i Michael Leffs tekster om retorikken som disciplin er at det er gennem praksis at sund dømmekraft udvikles. I artiklen "Cultivating the Useless: Rhetoric and Liberal Arts Education in an Age of Consumerism" berører han et citat fra 2. bog af Ciceros *De Oratore*.⁷⁵ Det handler om Antonius som, selvom han er mest optaget af praktiske spørgsmål, i løbet af samtalen viser sig at være mere belæst end forventet. Han forklarer at han egentlig ikke læser den græske litteratur for at få flere ideer til sin talekunst, men mere fordi det er en lystbetonet vane. Ved nærmere eftertanke kan han dog se at han får noget ud af sin læsning. Han forklarer det med et billede:

Well, I own to some benefit; just as, when walking in the sunshine, though perhaps taking the stroll for a different reason, the natural result is that I get sunburnt, even so, after perusing these books rather closely.... I find that under their influence my discourse takes on what I may call a new complexion.⁷⁶

På samme måde som solbrændthed kan være et afledt resultat af at gå en tur, kan alene det at beskæftige sig med andres tanker om retorik altså være med til at udvikle ens egen sans for retorikkens muligheder i praksis.

I artiklen "Practicing the Arts of Rhetoric" undersøger Farrell retorik som en praksis og hvordan den muliggør refleksion og nytænkning selv i de nogle gange diffuse og kaotiske forhold der præger samfundslivet.⁷⁷ Farrell var inspireret af filosofen Alasdair MacIntyre og hans forsøg på at genoplive en aristotelisk morallære. MacIntyre sonder mellem en praksis' interne og eksterne "goder", dvs. positive konsekvenser. I et brætspil kan et eksternt gode for eksempel være at vinde, men selvom man er fokuseret på de eksterne goder, vil man ofte opnå nogle interne goder alene i kraft af at være beskæftiget med spillet. For eksempel udvikler man en sans for opfindsom anvendelse af reglerne og kan glædes over det (eller ærgres over sløset spil) uanset udfaldet af spillet. I forhold til retorisk praksis er Farrells point

75 Michael Leff, "Cultivating the Useless: Rhetoric and Liberal Arts Education in an Age of Consumerism" Forelæsning ved University of Washington. Tidligere upubliceret manuskript. I *Rethinking Rhetorical Theory, Criticism, and Pedagogy. The Living Art of Michael Leff*. Antonio de Velasco, John Angus Campbell, and David Henry (red.) (East Lansing: Michigan State University Press, [2000] 2016), 469.

76 Leff, "Cultivating the Useless", 469.

77 Thomas B. Farrell, "Practicing the Arts of Rhetoric. Tradition and Invention", *Philosophy and Rhetoric* 24 (1991), 184-185.

at det samme gør sig gældende her; er man involveret i retorisk udveksling får man noget ud af den (indsigt i andre synspunkter, forståelse af anderledes prioriteringer, værdsættelse af dygtig modargumentation etc.) uanset om man overbeviser modparten eller ”vinder” diskussionen. Farrell tilføjer at de goder der opdyrkes gennem praksis, ikke alene kommer en selv til gode: ”There is an unmistakable pedagogical end in which improved performance by the other improves the quality of play, one’s appreciation for the sport, perhaps the resolve of one’s opponent”.⁷⁸ Vi bliver altså gensidigt bedre til at forstå og værdsætte den fælles aktivitet, også når den udføres godt af andre og vi selv blot ser på. Det er en tankegang der minder om retorikkens imitatio-princip, men fokuserer mere på en ubevidst positiv afsmitning som god praksis kan have. For samtalsalonerne indebærer det at man som deltager ikke bare får noget ud af selv at formulere sine synspunkter og reflektere over sine egne reaktionsmønstre; i mødet med samtalepartnere der gør det samme, oplever man alternative og måske mere præcise eller nytænkende svar end man selv umiddelbart kom i tanke om. Og fordi hele formålet med samtalen primært er et indre gode i den forstand at det er samtalen for egen refleksions skyld (og ikke evnen til at overbevise andre om sit synspunkt), er det muligvis nemmere for deltagere at lade sig inspirere af andres praksis.

Også Asen og Brouwer er inde på et erkendelsesmæssigt aspekt af techne-tankegangen:

A techne is learned and practiced among others, which reminds us that engagement has an epistemic value: we may learn when we engage others publicly, even in cases of conflict and disagreement. As a productive art, techne transforms the material it uses ... words can construct an inspiring vision of the future. ... At the least, techne’s capacity to cross and connect subjects and knowledge facilitates its capacity for productive innovation.⁷⁹

Her ser vi igen vigtigheden af det sociale aspekt for erkendelsen: Det er værdifuldt i sig selv at praksis bringer os i kontakt med andre og deres synspunkter, men vi har også mulighed for at tage ved lære af deres retoriske praksis.

Samtalesalonen som propædeutisk retorisk medborgerskab

Deltagere i en samtalsalon må forvente at møde holdninger og værdier der er anderledes end deres egne, og at få mulighed for at stille uddybende spørgsmål for at forstå deres baggrund. De træner egen udtryks- og lytteevne og observerer hvordan synspunkter og værdimæssige vurderinger kan udvikles og ændres under indtryk af andres udsagn. Alene at være involveret i disse sproglige praksisser og indgå i et midlertidigt diskursivt fællesskab rummer et pædagogisk og socialt potentiale som gør at samtalsaloner kan betragtes som en modus for propædeutisk retorisk medborgerskab.

78 Farrell, “Practicing the Arts of Rhetoric”, 186.

79 Brouwer og Asen, “Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By”, 19-20.

Samtalesaloner har to funktioner der gør dem interessante fra et retorisk medborgskabsperspektiv. Den første er at tjene som 'øvelsesbane' for de praktiske retoriske kompetencer det kræver at deltage i den offentlige debat. Deltagere får erfaring med at udtrykke sig samt at lytte og reagere på andres udsagn i en uformel og ikke-intimiderende ramme. Den anden er at skabe en proto-offentlighed i den forstand at deltagerne involveres i refleksion og formulering af synspunkter om samfundsrelevante emner i en semi-offentlig kontekst. Allerede i udvekslingen mellem deltagerne i samtalesaloner kan der altså ske noget af betydning for det omgivende samfund: Der lægges kimen til en social eller fælles meningsdannelse som er nødvendig for at udvikle samfundet. Længe før *Borgerlyst* opstod, beskrev Hauser og Benoit-Barné hvad de kaldte "gryende [*emergent*] offentligheder" som

arenas in which members enact horizontal relations of equality and develop deliberative competencies through consideration of issues that have internal and external significance for their association and the networks in which they are involved. These arenas are rhetorical constructions; they emerge from member practices by which they develop not only the voice necessary to participate in deliberative democracy but the social capital to participate in such deliberations with a trustworthy voice.⁸⁰

De kunne have skrevet dette om samtalesaloner, og pointen om disses potentiale i forhold til dannelse af offentligheder er denne artikels primære bidrag.

Jeg har analyseret og diskuteret formatet samtalealoner som det er beskrevet og motiveret af *Borgerlyst*. Formålet har været at foretage en begrebsorienteret diskussion af formatet med henblik dels på vurdering af dets potentiale, dels på hvordan en teoretisk diskussion kunne bidrage til teoriudvikling. Det teoretiske udbytte kan med samfundsforskeren Christian Lunds ord betegnes som forklarende og heuristisk.⁸¹ Det forklarende udbytte består i en teoretisk beskrivelse af udvalgte aspekter af fænomenet samtalealoner – pointer der, igen med Lunds begreber, har "resonans" i forhold til andre nutidige borgerinitiativer der sætter den dialogiske kontakt i højsædet.⁸² Det heuristiske rammeværk som min pointe om propædeutisk retorisk medborgerskab repræsenterer, ligger på et højere abstraktionsniveau og egner sig derfor som teoretisk udgangspunkt for undersøgelser af forskelligartede modus'er for medborgerskab og hvordan netop den pædagogiske vinkel kan bidrage til at værdsætte formater der ikke er entydigt politisk eller aktivistisk orienterede, men som ikke desto mindre har potentiale i forhold til at afmystificere eller anspore til medborgerlig indstilling og adfærd.

80 Gerard A. Hauser og Chantal Benoit-Barné, "Reflections on Rhetoric, Deliberative Democracy, Civil Society, and Trust", *Rhetoric and Public Affairs* 5 (2002), 272.

81 Christian Lund, "Of What is This a Case?: Analytical Movements in Qualitative Social Science Research" *Human Organization* 73, 229.

82 Lund, "Of What is This a Case?", 226, 229.

Videre forskning i samtalesaloner og lignende formater

Et vigtigt element i argumentationen for at samtalesaloner ikke udgør en offentlighed i Hausers forstand, var at de ikke sigter mod fælles holdningsafstemning eller koordineret handling. Der er dog grund til at udforske dette aspekt i en bredere undersøgelse, ikke mindst fordi handlingsperspektivet indgår centralt i formålet med *Borgerlyst* og også manifesteres på forskellige måder. Samtalesalon-formatet har faktisk en samtaleøvelse der skal understøtte en handlingsorientering, omend kun deltagernes individuelle handlinger. Den kaldes ”Spontansparring” og lægges typisk sidst i programmet. Her er deltagere fordelt i grupper à tre og har hver 5-10 minutter til at præsentere en idé, et personligt dilemma eller et problem med relation til salonens emne og derefter modtage de to andres kommentarer og evt. forslag til hvordan vedkommende kan gå videre.⁸³ Udover at udgive bogen *Borgerlyst – handlekraft i hverdagen* der giver gode råd om at skabe forandring,⁸⁴ har *Borgerlyst* arrangeret aktiviteter med direkte tilknytning til det politiske liv.⁸⁵ *Borgerlyst* har også ved andre lejligheder bragt samtalesaloner mere direkte i spil i forhold til konkrete forhold som for eksempel byudvikling⁸⁶ og det årlige *Folkemøde* i Danmark.⁸⁷ Samtalesalon-formatet er desuden blevet løftet over i kulturinstitutioner, virksomheder, organisationer og det politiske liv og dér brugt i forbindelse med konkrete udviklingsopgaver. Sådanne initiativer inviterer til at undersøge om og hvordan deltagelse i samtalesaloner og andre af *Borgerlysts* arrangementer påvirker folks opfattelse af sig selv som borgere og evt. ruste dem til at indtræde mere aktivt i rollen som medborger også i lokale/sociale/kulturelle/politiske fællesskaber.

Asflutningsvis vil jeg pege på aspekter af emnet og dets perspektiver hvor fremtidig forskning kan uddybe vores viden. Den teoretiske diskussion her har betonet det sociale og epistemiske potentiale af samtalesalonens praksis-dimension. I forskning med fokus på den oplevede funktion af samtalesaloner ville metodiske greb som eksempelvis deltagerobservation og kvalitative interviews være interessante. Med afsæt i teori om kropslighed og affekt ville sådanne undersøgelser kunne supplere med viden om deltagerperspektiver på samtalesaloner.

83 Lloyd og Pass, *Samtalesaloner*, 84.

84 <http://borgerlyst.dk/webshop/>.

85 I forbindelse med folketingsvalget i 2011 lancerede *Borgerlyst* ”Folkets Valg”, en kampagne hvor man dagligt, i tide til at kunne tage det med til diskussion med kolleger over frokosten, kunne modtage en sms med et spørgsmål om politik, demokrati og de valg man som borger foretager sig i hverdagen. Et andet eksempel er fra kommunalvalget i 2013 hvor *Borgerlyst* holdt en samtalesalon om ”Valg” på Københavns Rådhus med deltagelse af kommunalpolitikere og vælgere.

86 For eksempel arrangementet ”Fællesskab din by” i samarbejde med Dansk Arkitektur Center, <http://www.aok.dk/udstilling/udstillingsaabning-faellesskab-din-by>: <http://www.byplanlab.dk/node/2265>.

87 Folkemødet kaldes ”Danmarks politikfestival”, <https://folkemoedet.dk/program/de-deltog-i-2014/> og er en dansk pendant til Almedalsveckan <http://www.almedalsveckan.info>.

Litteratur

- Asen, Robert. "A Discourse Theory of Citizenship", *Quarterly Journal of Speech* 90 (2004), 189-211.
- Bech-Danielsen, Anne. "I samtalesaloner snakker fremmede om tilværelsens sitrende spørgsmål" Politiken.dk. 16. marts 2015.
- Booth, Wayne. *The Rhetoric of Rhetoric. The Quest for Effective Communication*. Malden, Mass.: Blackwell Pub., 2004.
- Brouwer, Daniel C. og Robert Asen (red.) *Counterpublics and the State*. Albany: State University of New York Press, 2001.
- Brouwer, Daniel C. og Robert Asen. "Introduction. Public Modalities, or the Metaphors We Theorize By" i Brouwer, Daniel C. og Robert Asen (red.). *Public Modalities, Rhetoric, Culture, Media, and the Shape of Public Life*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2001: 1-32.
- Burke, Peter. *The Art of Conversation*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993.
- Campbell, Karlyn Kohrs. "The Rhetoric of Women's Liberation: An Oxymoron," *Quarterly Journal of Speech* 59 (1973), 74-86.
- Condit, Celeste Michelle. "Crafting Virtue: The Rhetorical Construction of Public Morality," *Quarterly Journal of Speech* 73 (1987), 79-97.
- Dewey, John. *The Public and its Problems*. Melvin L. Rogers (red.). University Park: Penn State University Press, 2012 [1927].
- Eberly, Rosa. "Rhetoric and the Anti-Logos Doughball: Teaching Deliberating Bodies the Practices of Participatory Democracy," *Rhetoric & Public Affairs* 5 (2002), 287-300.
- Farrell, Thomas B. "Narrative in Natural Discourse: On Conversation and Rhetoric," *Journal of Communication* 35 (1985), 109-127.
- Farrell, Thomas B. "Practicing the Arts of Rhetoric. Tradition and Invention," *Philosophy and Rhetoric* 24 (1991), 183-212.
- Farrell, Thomas B. *Norms of Rhetorical Culture*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1993.
- Frentz, Thomas S. "Rhetorical Conversation, Time, and Moral Action," *Quarterly Journal of Speech* 71 (1985), 1-18.
- Frisch, Max. *Spørgeskemaer*. Oversat af Maja Lee Langvad. København, Basilisk, 2007 [1992].
- Gripsrud, Jostein (red.). *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet* Oslo: Universitetsforlaget, 2017.
- Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighed*. Oversat af Henning Vangsgaard. Informations Forlag, 2009 [1962].
- Harrington, Dana. "Developing Democratic Dispositions: Eighteenth Century Public Debating Societies and the Generative Capacity of Decorum," *Rhetoric Society Quarterly*, 45 (2015), 324-345.
- Hauser, Gerard A. *Vernacular Voices: The Rhetoric of Publics and Public Spheres*. Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1999.
- Hauser, Gerard A. og Chantal Benoit-Barné. "Reflections on Rhetoric, Deliberative Democracy, Civil Society, and Trust," *Rhetoric and Public Affairs* 5 (2002), 263-264.
- Hauser, Gerard A., og Maria T. Hegbloom. "Rhetoric and Critical Theory: Possibilities for Rapprochement in Public Deliberation" i *The SAGE Handbook of Rhetorical Studies*. Red. Andrea A. Lundsford, Kirt H. Wilson og Rosa A. Eberly. Thousand Oaks, CA: Sage, 2008: 477-495.
- Howard, Robert Glenn. "The Vernacular Mode. Locating the Non-institutional in the Practice of Citizenship" i Daniel C. Brouwer, og Robert Asen (red.). *Public Modalities, Rhetoric, Culture, Media, and the Shape of Public Life*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2010: 240-261.
- Koch, Hal. *Hvad er demokrati?* Efterskrift v. Roar Skovmand. 5. udg. København: Gyldendal, 1991 [1945].
- Kock, Christian og Lisa Villadsen, "Retorik. Mediet for medborgerskab" i *Ideer vi lever på*. Red. Collin, F. og J. Faye. Akademisk Forlag 2008: 132-152.

- Kock, Christian og Lisa Villadsen. "Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship", *Citizenship Studies*, 21 (2017), 570-586.
- Kock, Christian og Lisa Villadsen. "Rhetorical Citizenship as a Conceptual Frame. What we talk about when we talk about Rhetorical Citizenship" *Contemporary Rhetorical Citizenship*. Red. Christian Kock og Lisa Villadsen. Leiden University Press, 2014: 9-26.
- Kock, Christian og Lisa Villadsen. "Citizenship Discourse". *International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Karen Tracy (red.) Hoboken, N.J.: Wiley-Blackwell, 2014: 115-121.
- Leff, Michael. "Cultivating the Useless: Rhetoric and Liberal Arts Education in an Age of Consumerism" Forelæsning ved University of Washington. Tidligere upubliceret manuskript. I *Rethinking Rhetorical Theory, Criticism, and Pedagogy. The Living Art of Michael Leff*. Antonio de Velasco, John Angus Campbell, and David Henry (red.) East Lansing: Michigan State University Press, 2016 [2000]: 457-470.
- Leff, Michael. "What is Rhetoric?" Tidligere upubliceret manuskript. I *Rethinking Rhetorical Theory, Criticism, and Pedagogy. The Living Art of Michael Leff*. Antonio de Velasco, John Angus Campbell, and David Henry (red.) East Lansing: Michigan State University Press, [2009] 2016: 471-481.
- Lloyd, Andreas og Nadja Pass. *Samtalesaloner. Små skub, der får folk til at falde i snak*. København: Borgerlyst, 2015.
- Lloyd, Andreas og Nadja Pass. *Borgerlyst – en projektbiografi*. København: Borgerlyst, 2018.
- Lund, Christian. "Of What is This a Case?: Analytical Movements in Qualitative Social Science Research". *Human Organization* 73 (2014), 224-234.
- Mutz, Diana. *Hearing the Other Side: Deliberative Versus Participatory Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Rasmussen, Anita Brask. "Aktivismen avler både tomater og globale bevægelser" *Information* 5. august 2015: 14-15.
- Ratcliffe, Krista. *Rhetorical Listening. Identification, Gender, Whiteness*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 2005.
- Rebensdorff, Jens. "Samtalen er syg". B.dk. 31. jan. 2016.
- Schudson, Michael. "Why Conversation is Not the Soul of Democracy", *Critical Studies in Mass Communication* 14 (1997), 297-309.
- Svensson, Jakob. *Kommunikation, medborgarskap och deltagardemokrati. En studie av medborgarutskotten i Helsingborg*. Lunds universitet: Lund Studies in Media and Communication 10, 2008.
- Tonn, Mari Boor. "Taking Conversation, Dialogue, and Therapy Public", *Rhetoric & Public Affairs* 8 (2005), 405-430.
- Vatnøy, Eirik. *The Rhetoric of Networked Publics. Studying Social Network Sites as Rhetorical Arenas for Political Talk*. Universitetet i Oslo: Ph.d.-afhandling, 2017.
- Warner, Michael. *Publics and Counterpublics*. New York: Zone Books, 2002.
- Warner, Michael. "Publics and Counterpublics", *Public Culture* 14 (2002), 49-90.
- Zeldin, Theodore. *Conversation. How Talk can Change our Lives*. Hiddenspring, 2000.
- "Samtalesaloner" *Information*, Særavis: Vi tager vores verden tilbage. 25 eksempler. 4. maj 2017, p. 19.